

ՀՏԴ՝ 930,1

DOI: 10.52971/18294316-2022.25.2-175

ՄԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՎ՝ ՄԵԾՄԱԳՈՒՅՆ ՏԵՄԱՆՈՂՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

Հայկանուշ Հովհաննիսյան

ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ *Սահակ Պարթև, Ղազար Փարպեցի, Անանիա Շիրակացի, Վահան Մամիկոնեան, տեսանող, մարգարե, կանխասացություն, տեսիլ, արյունահեղություններ, պատերազմներ.*

Ներկայացվում է 5-րդ դարի առաջին կեսի մեծ հոգևոր գործիչ, կաթողիկոս Սահակ Պարթևի այն գերմարդկային հատկանիշը, որը հազարամյակների մեջ շատ քչերին է վիճակվել ստանալ բնությունից որպես պարզ և անակնկալ հայտնություն: Խոսքը նրա մարգարեությունների մասին է, որն ընդգրկում է սկսած իր ապրած ժամանակաշրջանից և հարյուրամյակների, նույնիսկ հազարամյակների միջով ձգվում-հասնում է մինչև մեր ապրած ժամանակները: Այդ մարգարեությունները տեղի են ունեցել տեսիլների ձևով Վաղարշապատի եկեղեցում նրա աղոթքի պահին: Եվ եթե հետևելու լինենք ու գուգահեռ անցկացնենք այդ տեսիլների մեկնաբանությունների և դարերի ընթացքում կատարված աշխարհաքաղաքական անցքերի միջև, կտեսնենք, որ բոլոր մարգարեությունները իրականացել են:

Նախաբան. «Սահակ Պարթև՝ որդի Մեծին Ներսիսի, որդույ Աթանագինայ, որդույ Վրթանիսի...թողին Գրիգորի՝ Լուսաւորիչ կոչեցելոյ, Հայրապետ Հայոց»: Ղազար Փարպեցու «Պատմութիւն Հայոց» աշխատությունը բացահայտում է Սահակ Պարթև մարդու, բարձրաստիճան հոգևոր գործիչ առանձնահատուկ էությունը, որի մասին իսկապես գուցե շատ քչերն են տեղյակ: Խոսքն այն արտակարգ ունակությունների մասին է, որ հնում անվանվել է մարգարեություն, տեսանողություն: Մարդը, ապրելով իր ժամանակաշրջանում, կարողացել է երևույթներն այնպես մեկնաբանել, որ նրանք նախանշել են գալիքը, ապագայում տեղի ունենալիք հասարակական ու քաղաքական փո-

փոխություններն ու իրադարձությունները ոչ միայն մոտ ապագայում, այլև հարյուրամյակներ հետո՝ ոչ միայն ազգային, այլև համամարդկային, համաշխարհային, և կանխորոշել դրանց ընթացքը:

Սահակ Պարթևի՝ որպես մեծագույն մարգարեի ու տեսանողի էությունը երբեք չի քննված որևէ մեկի կողմից, թեև շատերն են անդրադարձել Փարպեցուն և նրա գործերին: Առաջին անգամ մենք անդրադարձել ենք այս հարցին՝ կապված Անանիա Շիրակացու հետ (Անանիա Շիրակացին և նրա «Տիեզերագիտություն և տոմար» գործի Համաբարբառը» հոդվածում), ի մասնավորի նրա տեսիլի՝ Արևի հետ իր գրույցի առիթով, որում նա նախապես թախանձում է իրեն լսողներին, ընթերցողներին, որ իր ասածները երևակայության արդյունք, մտքի խաղ չհամարեն, որ ինքը չի ստում, այլ պատմում է այն, ինչ տեսել և արել է կիսարթմնի վիճակում՝ կամենալով իրեն հուզող հարցերը, մտքերը պարզաբանել Արևի հետ: Եվ մենք էլ նրան գորակցելու նպատակով, թեև Շիրակացին այլևս դրա կարիքը չուներ, հաստատելու համար, որ հնարավոր է այդպիսի երևույթների տեղի ունենալը, զուգահեռ էինք բերել Փարպեցու գործում առկա Սահակ Պարթևի տեսիլները, նրա հետ տեղի ունեցածը:

Քանի որ այսուհետև խոսքը վերաբերելու է Սահակ Պարթևին, և որպեսզի միանգամից անհող չներկայացնենք նրա տեսիլը, կուզենայինք խոսքը մի ավելի խորքից սկսել:

Վռամշապուհի և նրա վերաթագավորյալ ծերացած եղբայր Խոսրովի մահից հետո թագավոր է դառնում Վռամշապուհի որդի Արտաշեսը, որը շատ ցուփ ու շվայտ կյանք է վարում՝ անտեսելով պետական և ազգային շահն ու գործը: Այդ հանգամանքը խիստ է զայրացնում երկրի բարձրադիր իշխաններին, և նրանք ստիպված են լինում ամբաստանագիր ներկայացնել Պարսից Վռամ շահին՝ հեռացնելու նրան Հայոց գահից: Եվ իրենց խոսքն ավելի ծանրակշիռ դարձնելու համար դիմում են Հայոց Հայրապետ Սահակ Պարթևին, որ նա էլ միանա իրենց ամբաստանությանը: Սակայն Հայրապետը համոզելով, ամեն գնով փորձում է հետ պահել նրանց՝ իրենց նման վարվելակերպով Հայոց երկրին սպառնացող մեծ վտանգից՝ պետականության կորստից: Բայց քանի որ նրանք վճռական էին տրամադրված, անտեսում են Հայրապետի հորդորները և արդեն նրա հետ են սկսում վերջնագրի լեզվով խոսել, որ եթե ինքը չհամաձայնվի իրենց հետ, ապա թագավորի հեռացման հետ մեկտեղ նա էլ կհեռացվի Հայրապետական Աթոռից: Այդպես էլ լինում է: Վռամը թեև ձևականորեն քննություն է անցկացնում Պարսից դիվանում, սակայն պարսիկներին հենց այդ էլ պետք էր, մի փոքր առիթ՝ զրկելու Հայաստանը պետականությունից: Դրանից հետո Հայաստանը ղեկավարվում էր պարսիկ մարզպանների կողմից:

Քիչ անց, զգալով կորուստի ահավորությունը, ազգի մեծավորները, գալով Սահակ Պարթևի ոտքը, ողբագին աղաչանքներով խնդրում են նրան ներել իրենց մեղքը, կարճամտությունը և նորից ստանձնել Հայոց Հայրապետական Աթոռը: Բայց նա զայրացած մերժում է նրանց խնդրանքը, կամենում է հեռացնել իր մոտից՝ ասելով, թե ինքն ինչպե՞ս կարող է հովվապետել մարդկանց, որոնք մատնիչներ ու բանսարկուներ են և իրենց հարազատին մատնում են օտարի ձեռքը: Միաժամանակ բացատրում է, որ այն,

ինչ տեղի ունեցավ, ինքն արդեն գիտեր, քանի որ իրեն ցույց էր տվել վերին կանխասացությունը: «Վասն զի զանցս աղետիս այտորիկ յառաջ քան զձեռնադրելն զիս յեպիսկոպոսութիւն՝ եցոյց ինձ վերին կանխասացութիւն ... գիտելութիւն իրաց առ ի յապայ եղելոցս»¹:

Եվ նա ստիպված է լինում բարձրաձայնել այն, ինչը տասնամյակներ շարունակ լռությամբ պահել էր բոլորից: Ներկայացնում է իր տեսիլքը, որ ունեցել էր տասնամյակներ առաջ Վաղարշապատ քաղաքի եկեղեցում՝ նստած Աստծո սուրբ սեղանի մոտ, երբ դեռ Հայրապետական Աթոռին իր հայրն էր՝ Մեծն Ներսեսը, և Հայոց թագավորությունը վարում էին Արշակունի թագավորները:

Միտումնավոր ներկայացնում ենք Մուրբ Սահակի տեսիլների մեկնաբանություններն ամբողջությամբ: **Մեկնութիւն տեսլեան սրբոյն Սահակայ ի հրեշտակէ Աստուծոյ, գոր եցոյց յայտնի ըստ իւրաքանչիւր գլխոց և միոյ միոյ տանց, վասն կենաց մարդկան և կատարածի աշխարհի: Տեսիլ Սրբոյն Սահակայ:**

«Ձբանալ հաստատութեան երկնից գոր տեսեր և գտարածել լուսոյն սաստիկ ընդ ամենայն երեսս երկրի. քանզի ահա ի գալստենէ կենարարի Որդւոյն Աստուծոյ բացեալ է դուռն շնորհի ողորմութեան նորա առ ամենեսեան, որ սիրեն զնա և պահեն զբան հրամանի նորա, յորս ծագեալ լուսաւորէ լոյս փառաց վարդապետութեան նորա: Եւ բեմբն չորեքկուսի կանգնեալ որ երևեցաւ քեզ, բարձր յերկրէ մինչև յերկինս՝ հավատն ճշմարտութեան է, որով վերանան արդարքն ի ծանրութենէ աշխարհիս կենաց ի թեթևութիւն երկնից բնակութեանն: Եւ զի ամպեղէն գունով երևեցաւ բեմբն՝ վասն զի որ վերացաւ ամպով՝ նոյն գալոց է վերացուցանել ընդ իւր զարդարս, ուր բազում օթևանք են ի տան արքայութեանն Հօր. գոր և դու տեղեկացեալ ուսար ի սուրբ Հոգւոյն, որ խօսէր ընտիր արամբն Պօղոսիւ, թէ, «Ամպովք յափշտակիմք ընդ առաջ Տեառն յօղս»: Եւ տեստրասկեղն ոսկի, որ ի վերայ բեմբին, գորով էր արկեալ մաքուր կտան բարակ, որով ծածկեալ էր սուրբ սեղանն և որ ի նմա խորհուրդն՝ զիտեա՛ և ծանի՛ր, զի ծածուկ և անյայտ է խորհուրդ աստուածային գիտութեանն, պատուականութեամբ և մաքրութեամբ՝ ըստ պատուականութեան մաքուր ոսկւոյն և լուսափայլ մաքրութեան կտաւոյն. յորոյ վերայ կանգնեալ նշան կենդանացուցիչ խաչին որ երևէր՝ կենդանացեալ կանգնեցան ամենայն արարածք, զլորեալք մեղօք. և դարձեալ, զի նախ խաչն երևի ի գալստեանն Քրիստոսի, և ապա յայտնի խորհուրդ դասաստանին և հատուցման ըստ իւրաքանչիւր գործոց: Եւ զի եղեալ օղ քաղցրաշունչ, որ եբաց մասն ինչ կտաւոյն՝ ի մի՛տ առ, զի ցուցաւ քեզ ի սուրբ Հոգւոյն քաղցր խաղացմունք, որ յայտնէ սրբոց իւրոց զխորհուրդ ծածկեալ՝ աստուածութեան իւրոյ: Ընդ որով կայր սեղանն ոսկի ի պատուական ականց ընդդէմդեալ սրբոյ Երրորդութեանն ծանուցանի միասնականութիւն. որ զվարս և զճգնութիւն արդարոցն որպէս զպատուական ականց զանազանումն առ ինքեան տպաւորեալ զուարճացուցանէ, որք զմարմին և զարիւն Փրկչին արժանաւորապէս ճշմարտութեամբ, բազմեալք ընդ նմա, ճաշակեն ի սուրբ սեղանոյն. ըստ երևելոյ քեզ հացն և ողկոյզն ի վերայ սեղանոյն՝ օրինակ մարմնոյ և արեան կենարար չարչարանացն Տեառն ցուցանի: Իսկ երևումն քեզ սքանչելատեսիլ ձիթենւոյն, որ էր հուպ առ տերունեան

¹ Փարպեցի -1982, էջ 64:

խորհուրդն, բարձր և վարսաւոր բազմաբեր պտղալից՝ գտուրս և զողորմութիւն և զւեր մարդկան որ առ միմեանս՝ եցոյց քեզ: Քանզի մօտ և առաւել ևս պատուական է աստուածսիրութեանն աղքատասիրութիւն յամենայն բարեգործութիւնս, որով և առաջին արդարքն ընտիրք երևեցան, Աբրահամ, Իսահակ և Յակոբ. առանց որոյ և կուսանացն արհամարհեալ վաստակք կուսութեան՝ արտաքոյ հարսանեացն ընկեցան: Սովաւ ճանաչի յանձինս մարդկան կնիք քարոզութեանն Քրիստոսի, որ ասացն թէ «Յայսմ ծանիցեն ամենեքեան /գրքում՝ ամենեքեն. Ն.Ն./ թէ իմ աշակերտք էք՝ եթէ սիրեցէք զմիմեանս». և մանաւանդ որ առատապէս զուարթամտութեամբ կամաւ կատարեցէ զսիրոյն պատուիրան, ոչ միայն յաղքատս, այլև յընկերս և յեղբայրս և առ ամենեսեան, որով հաստատի խաղաղութիւն յաշխարհիս, և տէրն փառաց բնակէ ի մէջ նոցա, շնորհելով զհանգիստ և զառատաբերութիւն երկրի, որպէս տեսանէիր բարձր զձիթենին լիապտուղ և վարսաւոր: «Եւ ոստք չորք ձիթենոյն, որ ի խոնարհ կողմ երկրի ձգտէին երևելովն, երեք ոստք հասարակատեսք չափով, և այն առաւել միաթիւք պտղովք, և չորրորդն ի նոսա, զոր կիսաչափ ըստ հասարակութեան երիցն և պակասաւոր ըստ պտղաբերութեանն տեսեր, որոց չորեցունց պտուղքն վտիտք էին և թառամք, և բերքն պակասք և աննմանք քան զայլ ատոքատեսիլ պտուղս ձիթենոյն՝ արդ ամփոփեա՛ զունկնորութիւն մտաց քոց. լու՛ր և ասացից քեզ՝ զոր ինչ սահմանեացն Բարձրեալն. յայսմ հետէ մինչև ի վախճան աշխարհիս՝ երեք տասներեակ ամաց և կէս տասներեկի համառօտեցի ի վերայ ամենայն աշխարհի, մինչև յերևումն պղծոյն անապատի, զոր Դանիէլ մարգարէի ասացեալ է սուրբ Հոգւոյն. և լինին սոքա յայտնապէս թուով ամք երեք հարիւր յիսուն, ըստ միագոյց պտղոց երից ոստոցն և կիսոյն: Եւ զի տեսեր զպտուղ ոստոցն թառամս և ծնկեալս և ոչինչ բնաւ նմանս ա՛յլ պտղոցն որ ի ձիթենոջն էին. տե՛ս ճշգրտապէս և ծանի՛ր, զի բարձեալ է սէր և արդարութիւն յամենայն մարդոց, որք ստութեամբ և ոչ ստուգութեամբ կարծեցուցանեն զանձինս սիրունս և պատուիրանապահս, և այն յայտնի գրեալ կայ և կնքեալ ի դպրութեան ամենագիտին Աստուծոյ, որ ներէ երկայնմտութեամբ և հատուցանէ անաչառութեամբ: «Եւ ընդ ահեկէ բեմբին որ ցուցաւ քեզ աթոռ չորեքկուսի ծովագոյն, սառնակերպ՝ զնստումն զահու քահանայութեանն և թագաւորութեանն ցուցանէ, զոր արդարև Բանն Աստուած հաստատէ: Յորոյ վերայ կայր սկուտեղն արծաթի, քանզի իբրև զարծաթ ընտիր և փորձ լուսափայլ՝ յամենայն ազգս ընդունողաց սփռեալ տարածեցաւ բանն. զոր և սաղմոսերզն վարդապետէ սուրբ Հոգւովն, յասելն, թէ «Բանք Տեառն որպէս զարծաթ ընտրեալ և փորձեալ յերկրէ». և զասելն յերկրէ՝ զիտասցես, եթէ զերևումն Որդւոյ Աստուծոյ մարմնով ի սուրբ կուսէն յայտ առնէ մարգարէն: Եւ զի երևեցաւ քեզ ծովագոյն սառնանման տեսիլ աթոռոյն՝ նշանակեալ ցուցանէ զծփումն ալեկոծութեան աշխարհիս Հայոց: Քանզի և թխագոյն թանձր կտաւացն ծածկումն՝ զօրինակ բերէ զթանձրամած սգոյն, որ ունելոց է զաշխարհս ամենայն. վասն զի տեսիլդ ի վախճան է: Եւ նափորտն բեհեզեալ, զոր տեսանէիր ծալեալ և եղեալ ի վերայ սկտեղն, և զունդն ոսկի որ կայր մերձ նափորտանն՝ նշանակէ մինն զքահանայութիւն, և միսն զթագաւորութիւնն: Եւ զի ոչ ոք էր արկեալ զհարեալ զնափորտն, և ոչ այն ոք էր որ զգունդն ունէր ի ձեռին՝ լու՛ր ստուգապէս, զի լռեցէ մերձ ընդ մերձ թագաւորութիւն յազգէդ Արշակունեաց, և քահանայութիւն ի ցեղէ արժանաւոր քահանայապետին Գրի-

գործի: «Եւ մագաղաթն հատուածաձև, որ ցուցաւ քեզ գրեալ ի սկզբանն կարգս ինչ ոսկեղէն գրով զձեռնադրութիւն արանց սրբոց եցոյց քեզ շնորհք Հոգւոյն սրբոյ, որք ի զաւակէ երանելոյն Գրիգորի յաջորդեսցեն արժանապէս զաթոռ քահանայապետութեան. նոքա են արք ընտիրք, գրեալք ոսկետեսիլ գրով ի դպրութեան կենաց: Եւ զի երևեցաւ ի միջոյ կողմն մագաղաթին, հեռի յոսկեգիր կարգացն, կարգք ինչ խանգարեալք և ջնջագիրք՝ զիտեա՛ զի նստելոց են քահանայապետք ոմանք յաթոռ սրբոյն Գրիգորի, որք ոչ ըստ հրամանի սրբոց առաքելոցն և ոչ ըստ կանոնի սուրբ ժողովոյն երեքհարիւր ութուսասանիցն լինին ձեռնադրեալք յերկնաւոր պատիւ, այլ ըստ փառաց աշխարհիս ձգտին ի պատիւն յանդգնութեամբ, որք են արծաթասերք առաւել քան աստուածասերք: Եւ վասն զի խոտան է քահանայութիւնն և ոչ ըստ հաճոյից Բարձրելոյն՝ ջնջեալ են նոքա ի դպրութենէ երկնից բարութեանն, տալով դատաստան, գեհեհին այրմամբ, զանձանց և ժողովրդոցն կորստեան: Եւ այլ կարգն և միւս ևս կէս կարգին, որ երևեցաւ քեզ գրեալ սքանչելապէս ոսկի գրով ի ստորին եզեր մագաղաթին՝ ծանի՛ր հաւաստեալ, զի մերձ յերևումն պղծոյն անապատի դարձեալ յառնէ թագաւոր յազգէդ Արշակունեաց և նորոգի աթոռ հայրապետութեան ի շառաւեղէ սրբոյն Գրիգորի: Եւ վասն զի ոչ էին արհամարհեալք և ընկեցեալք յերկիր ի կոխումն, այլ յայտական երևմամբ կայր գունդն, և ծալեալ պատուականութեամբ ցուցաւ նափորտն, որ ևս առաւել հաստատապէս ցուցաւ քեզ. և ծանոյց զայս վերին ազդեցութիւնն սքանչելատեսիլ ոսկեգիր կարգովն և կարգակիսան, որ ի ժամանակս գոռոզացելոյ թշնամոյն արդարութեան նստի քահանայապետ արդար, ի ցեղէ սրբոյն Գրիգորի. և քահանայացեալ առաջինն կատարէ զաւուրս իւր, կրեալ ճգնութիւնս բազումս ի սուտ առաքելոց իշխանին կորստեան, և վախճանի խաղաղական հանգստի և ոչ սրով: Եւ միւս զաւակ նորին յաջորդեալ զաթոռ քահանայապետութեանն՝ բազում և ազգի ազգի համբերեալ քերանաց և զանից, սովոյ և հալածանաց և դառն նեղութեան ժամանակս բազումս՝ յանօրէն իշխանին դահճացն սրով ընկալցի զվճիռ մարտիրոսութեան: Այն զի ցուցաւ քեզ ի կարգին մասն մի ի գրելոցն կարմրադեղով՝ ստուգեալ հաւատարմութեամբ դաւանեաց զկատարումն մարտիրոսութեանն, որ դիպելոց է սրբոցն: «Եւ որ երևեցաւ քեզ բազմութիւնք տղայոց շուրջ կալով ի վերայ արծաթի սկտեղն, զուարթացի՛ր ցնծալից ուրախութեամբ. զի ահա յարգանդէ զաւակիդ, որ տուաւ քեզ յԱրարչէն, ելցեն բազում շառաւեղք, արք ընտիրք, զօրութեամբ. ընդ որս միաբանեալ և այլ բազմութիւնք լաւ արանց, յազգէ նախարարացդ Հայոց, որք զօրացեալք սուրբ բանին Աստուծոյ և զյարուցմունս թագաւորաց և զսպառնալիս իշխանաց առ ոչինչ համարեալ՝ միացուցանեն զանձինս ընդ յոյսն բաղձալի երկնաւոր կոչմանն, չհայելով ի մեծութիւնս սնոտիս և ոչ ի փառս առժամայնս. ընդ որոյ վաճառեալ ոմանց զփառս անեղծին Աստուծոյ, ընդ սնոտի և ապականացու կենաց աշխարհիս՝ ուրացողք լինին. վասն զի մօտ է առ դուռս վաճառ՝ թուլացելոցն ի կորուստ, և հասեալ կայ հուպ օգնութիւն՝ զօրացելոցն ի փրկութիւն: Յորս և դու հայեցեալ տեսեր շուրջ զաստուածածին սեղանովն պարելով զտղայսն. չհայելով բնաւ ի սայթաքմունս սնոտի հեթանոսական պաշտամանն, յորոց ոմանք կատարելութեան հասեալք՝ մարտիրոսական պսակին լինին արժանիք: Եւ այլք յարանց բազմաց, և ոչ միայն յարանց, այլ գտանին և ի կանանց, որք թէպէտ և ոչ սրով, այլ ի շնորհաց սուրբ Հոգւոյն զօրացեալք՝ բազում բարեգործութե-

ամբք կատարին: Որպես երևեին քեզ լուսափայլ նշոյլք արձակեալք ի մանկտույն. յորոց ոմանց կարմրագոյն փայլմամբ երփն երփն էր գոյնն՝ զկատարելոցն արեամբ գուշակէ զնահատակութիւն. և զայլոցն պէսպէս ճառագայթիք ցուցանէր զշողումն՝ որպէս զբազմափայլ գոյնս լուսաւորութեան առաքինի մարդոց. վասն զի բազում և անթիւ են ճգնութիւնք և վաստակք արանց արդարոց: Եւ վասն զի շարժեցաւ սաստիկ դորդումամբ աթոռն զոր տեսեր, և որ երբեմն տղայք քեզ երևեին, յաճումն կատարելութեան բովանդակեալք, յերկրէ յերկինս թռուցեալ համբարձան՝ բովանդակապէս զերկրիս կենցաղս արդարոցն և ի յերկինս զլինելոց նոցա զհրեշտականման փոխումն եցոյց քեզ պարզատուն բարեաց: Քանզի իբրև զտղայս կացին յաշխարհիս արդարքն անմեղութեամբ, չդարձուցանելով ուրեք զհայեցուածս մտաց իւրեանց՝ ի զբաղմունս նանրութեան, այլ ուշադրեալք ի հրաւիրումն երկնաւոր կոչմանն ուրախութեան հային: Քանզի բազում և խիստ դորդումնք յայսմ հետէ լինելոց են յաշխարհիս. յարուցումնք թագաւորաց ի վերայ միմեանց, սովք և սասանութիւնք և բազում նեղութիւնք, որ զգալուստ որդւոյն կորստեան նշանակեն, որ եկեալ նստիցի ըստ գրեցելումն ի տեղոջն սրբութեան, ցուցանելով զինքն Աստուած, որ հաշի և մաշի ի վերին զօրութենէն. զոր տէր Յիսուս սատակեցէ հոգով բերանոյ իւրոյ: Եւ յայնժամ կատարեալ վարուք առաքինութեամբ թոխցեն արդարքն ի յախտենից յարկսն և այնպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցին: Եւ ապա յայտնապէս կատարի առ նոսա բանն Տեառն, որ ասէ, թէ «Ուր են ես՝ անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի»: Եւ դու կնքեա՛ գտեսիլդ, որ ցուցաւ քեզ յայտնութիւն ի բարձանց. Քանզի ոչ վրիպեցի այտի բան մի՝ մինչև կատարեցի ամենայն: «Եւ ես որպէս ի քնոյ զարթուցեալ ի տեսլենէ, զոր եցոյց ինձ Բարձրեալն որպէս արթնութեամբ յայտնապէս, և ի զարմացման մեծի եղեալ՝ փառաւորեցի զմարդասէրն Աստուած, որ արժանի արար զանարժանութիւնս իմ այսպիսի սհաւոր տեսլեան: Եւ լռեալ դադարեցի յայտնել զայս ումեք մինչև ցայսօր: Եւ արդ պատմեցի ձեզ ոչ միայն առ նեղել սրտիս, այլև թաքուցանել երկուցեալ. զի մի՛ երբեք իբրու զլացող պատուհասեալ դատեցայց ի ցուցողէ յայտնութեանս այսորիկ, որ և գրով իսկ հրամայեաց ինձ զաւանդս զայս թողուլ յաշխարհի:»²

Մենք, որ ապրում ենք Սահակ Պարթևի տեսիլի հայտնությունից մոտ 1640 տարի հետո, տեղյակ ենք համաշխարհային մակարդակով պատմական այդ հսկայական ժամանակաշրջանում տեղի ունեցած ռազմաքաղաքական անցուդարձերին՝ արաբական, հարյուր տարուց ավելի ձգվող խաչակրաց ու մոնղոլական արշավանքներ և այլ բազում արյունահեղ պատերազմներ, մինչև իսկ Առաջին և Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմները, որոնք մարդկային հսկայական զանգվածներ էին ոչնչացնում, կարող ենք զուգադրել Սահակ Պարթևի տեսիլքի և կատարված սահմուկեցուցիչ երևույթների համընկնումը, թեև հարյուրամյակներ, նույնիսկ հազարամյակներ հետո: Արիստակես Լաստիվերտցին, երբ նկարագրում է հարուստ ու շքեղ Արծն քաղաքի գրավումն ու ավերումը, ասում է, որ այնքան մարդիկ էին կոտորվել, որ փողոցներով արյան գետեր էին հոսում և քշում-տանում էին մարդկանց դիակները: Պակաս սարսափազդու չէ նաև այն, ինչ նկարագրում է Սամվել Անեցին՝ շքեղաշուք Անիի գրավման մասին, որ ամբողջ անդաստանը ծածկված է եղել մարդկային դիակներով: Իսկ Գրիգոր Ապիրատը՝ Ներ-

² Փարպեցի -1982, էջեր 72-82:

սես Շնորհալու եղբորորդին, ներկա գտնվելով փառահեղ Եդեսիայի համար մղվող մարտերին ու նրա անկմանը, մի կերպ, մագապուրծ, ինչպես իրենք են ասում՝ Բարձրյալի շնորհիվ փրկվելով, գալիս է Միս-Հռոմկլայ, պատմում հորեղբորը՝ Ներսես Շնորհալուն, իր աչքով տեսած արհավիրքները և առաջարկում է գրել այդ մասին: Եվ Շնորհալին հանձն է առնում ու գրում է «Ողբ Եդեսիոյ» իր մեծագույն պատմական և գեղարվեստական հրաշալի պոեմը: Իսկ Կիրակոս Գանձակեցին էլ իր «Պատմութիւն Հայոց» մեծածավալ աշխատության մեջ փաստում է երեք տարի ձգվող սովի մասին, որի ժամանակ անգամ մարդակերությունն է տարածվել:

Եվ կամ, եթե ժամանակային առումով մի քիչ մոտենանք տեսիլքի հայտնության ժամանակաշրջանին, թեկուզ նրանից 350 տարի հետո, տեսնում ենք, որ տեսիլի լուսեղեն մեկնաբանողի բառերով ասած, հենց «պղծոյն անապատի» տիրապետության ժամանակներում, վերահաստատվում է Հայոց կործանված թագավորությունը Բագրատունիների, ապա և Ռուբինյանների ջանքերով, ինչպես նաև Գրիգոր Լուսավորիչի հիմնած Հայրապետական Աթոռը նրա շառավիղների կողմից: Անգամ տարիների քանակն է նշում՝ 350 տարի հետո՝ ըստ ձեռքի չորս առանձնացված ճյուղերի պտուղների քանակի:

Էլի մի քիչ մոտենանք տեսիլի հայտնության ժամանակին: Դրանից մի քանի տասնամյակներ հետո վերանում է Հայոց Արշակունյաց թագավորությունը, ինչպես նաև Հովվապետությունը Գրիգոր Լուսավորչի ցեղի:

Առավել մոտենանք տեսիլի բուն ժամանակին: Ինչի՞ համար էր աղոթում Մահակ Պարթևը Բարձրյալին Վաղարշապատի մայր եկեղեցում: Որ իրեն էլ մի արու գավակ տա: Լուսեղեն մարդը հայտնում է նրան, որ ամենայն ինչ, ինչ կատարվում է, տեղի է ունենում ըստ համաչափության, և թող նա երբեք էլ չտրտմի, որ արու գավակ չունի, քանի որ իր գավակից ծնվելու են մարդիկ՝ համարձակ, գորեղ, որոնք փառք կբերեն ցանկացած ազգի և իրենց կյանքն անգամ չեն խնայի հայրենիքի փրկության համար: Այդպես էլ չի՞ լինում: Մահակի դուստրն ամուսնանում է հայրենիքին նվիրված մեկի՝ Համագասպ Մամիկոնյանի հետ, որից էլ ունենում է երեք որդի՝ Ավարայրի հերոս Վարդանը, նույն նպատակի համար նահատակված Հմայակը և Համագասպեանը, որոնք երեքն էլ կանգնած են եղել հայրենիքի ամրության ու փրկությանն ի պաշտպան: Իսկ Հմայակն էլ ունենում է Վահանին՝ Գայլ Վահանին, որը մեծանալով, երկարատև պայքարի գնով իր կամքն է թելադրում, ստիպում է Պարսից շահին, Ավարայրի ճակատամարտից հետո ավերված, պարսկական ատրուշաններով ողողված Հայոց աշխարհը մաքրել այդ ամենից և հային վերադարձնել ինքնուրույն, իր կրոնով և իր ցանկացած ձևով ապրելու իրավունքը: Ինչպես տեսնում ենք տեսիլի յուրաքանչյուր դրվագ, նրա մեկնաբանությունն իրական է դարձել, անկախ ժամանակային հեռավորությունից:

Եզրահանգում. Ինչպե՞ս են նախկինում վարվել տեսիլների վերաբերյալ նյութերի հետ: Ընդունել են որպես բացարձակ ճշմարտություն, «կամքն Աստուծոյ», կամ քամահրել, ինչպես Անանիա Շիրակացու դեպքում: Իսկ խորհրդային ժամանակներում՝ աթեիզմի դարաշրջանում նման գրվածքները համարվել են հրաշապատումների շարքից, անհող, անլուրջ մտքի, երևակայության արդյունք և անտեսվել, առանց խորը ուսումնա-

սիրության: Այդ պատճառով էլ Սահակ Պարթևի տեսիլին ոչ բավարար, էթե ոչ անտեսվող վերաբերմունք է ցուցաբերվել, և ոչ մի գրականագետ կամ պատմաբան չի անդրադարձել դրան, ինչպես հարկն է: Եթե մի բան անտեսվում է, էլ ի՞նչ անդրադարձ:

СААК ПАРТЕВ ОДИН ИЗ ВЕЛИКИХ ПРОРОКОВ

Оганисян А. А.

Ключевые слова: *Саак Партев, Лазар Парпетци, Анания Ширакаци, Ваан Мамиконян, провидец, пророк, предсказание, видение, кровопролитие, войны.*

Как обращались с визионерскими материалами в прошлом? Они принимали «волю Божию» как абсолютную истину или замалчивали ее, как в случае с Ананией Ширакаци. А в советское время, в эпоху атеизма, подобные писания считались чудесами, беспочвенными, плодом легкомысленной мысли и воображения и игнорировались без глубокого изучения. Вот почему видению Саака Партева уделялось недостаточное, если не игнорировалось, внимание, и ни один литературный критик или историк не обратился к нему должным образом. Если что-то упущено, то что еще?

SAHAK PARTEV AS ONE OF THE GREATEST PROPHETS

Hovhannisyan H. A.

Key words: *Sahak Partev, Ghazar Parpetsi, Anania Shirakatsi, Vahan Mamikonian, seer, prophet, prediction, vision, bloodshed, wars.*

How have visionary materials been handled in the past? They accepted "the will of God" as absolute truth or suppressed it as in the case of Ananias Shirakatsi. And in Soviet times, in the era of atheism, such writings were considered to be miracles, groundless, the result of frivolous thought and imagination and were ignored without deep study. That's why Sahak Parthev's vision has been given insufficient, if not ignored, attention, and no literary critic or historian has addressed it properly.

Գ ր ա կ ա ն ո լ թ յ ո լ ն

1. **Ծիրակացի -1940**, Անանիա Ծիրակացի «Տիեզերագիտություն և տոմար», Յերեւան, Հայպետհրատ. 95 էջ:
2. **Գանձակեցի -1961**, Կիրակոս Գանձակեցի, «Պատմություն Հայոց». Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 425 էջ:
3. **Փարպեցի -1982**, Ղազար Փարպեցի «Հայոց պատմություն», Երևան. ԵՀ հրատ., 537 էջ:
4. **Խորենացի -1913**, Մովսիսի Խորենացու «Պատմություն Հայոց». Տփլիս, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ. Երևան, 485 էջ:

Մահակ Պարթև՝ մեծագույն տեսանողներից մեկը

5. **Շնորհալի -1982**, Ներսես Շնորհալի. Երևան, «Սովետական գրող» հրատ. 213 էջ:
6. **Լաստիվերտցի -1901**, «Պատմություն» Արիստակեսյ վարդապետի Լաստիվերտցույ ի Վենետիկ, 144 էջ:
7. **Անեցի -1892**, Սամուելի քահանայի Անեցույ «Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց» Վաղարշապատ, 301 էջ.

Ընդունվել է՝ 05. 08. 2022
Գրախոսվել է՝ 07. 10. 2022
Հանձնվել է տպ՝ 28. 11. 2022

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հայկանուշ ՀՈՎՀԱՆԻՍՅԱՆ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվ.
լեզվի ինստիտուտի կիրառական լեզվաբանության բաժնի
գիտաշխատող, էլ. հասցե՝ hajkanush@list.ru